

Vašků, Vladimír

[Meisner, Heinrich Otto. Archivalienkunde vom 16. Jahrhundert bis 1918]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1972, vol. 20-21, iss. C18-19, pp. 223-227

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102064>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

a edici. Přílohy obrazové se, bohužel, omezují jen na čtyři kusy, což je ovšem příliš málo v práci, v níž je grafický rozbor jedním z nosných sloupů celého výkladu: v prvním díle jsou fotografické reprodukce tří listin, v druhém tabulka překreslených nejcharakterističtějších znaků jednotlivých písařů.

Rozprava J. Šebánka a S. Duškové si nepochybně vydobude jedno z nejčestnějších míst v naší i zahraniční diplomatické literatuře, a to nejen dosaženými konkrétními výsledky, nýbrž především svými podněty metodické povahy. Je totiž praktickou ukázkou realizace známých Šebánkových programově-teoretických postulátů, ukazující cestu k překonání obecné krize diplomatiky, k obnovení narušeného spojení mezi diplomatikou a historickou vědou, a tím k dalšímu rozvoji diplomatiky v rámci historické medievalistiky. V. Vašků

Heinrich Otto Meisner, *Archivalienkunde vom 16. Jahrhundert bis 1918*. Leipzig, Koehler & Amelang, 1969, 366 stran.

Klasik novověké diplomatiky H. O. Meisner předstupuje před odbornou veřejnost historiků a archivářů s dalším přepracovaným a podstatně rozšířeným zněním své základní příručky, kterou vydal poprvé v roce 1935 pod názvem *Aktenkunde*. Tento původní titul sice na jedné straně správně vyjadřoval skutečnost, že v novověkém diplomatickém materiálu převažují písemnosti aktového charakteru, na druhé straně však vedl někdy k nedorozumění, protože – v rozporu se skutečným obsahem knihy – vyvolával dojem, jako by se disciplína takto (zkráceně!) pojmenovaná výlučně na aktové písemnosti omezovala, ponechávajíc stranou novověké listiny. Meisner ovšem věnoval ve své knize pozornost všem kategoriím diplomatického materiálu novověkého, tedy i listinám, a název *Aktenkunde* chápal jen jako denominatio a potiori. Aby nedorozumění odstranil, změnil po druhé světové válce titul dvojitě přepracovaného vydání z r. 1950 a 1952 na *Urkunden- und Actenlehre der Neuzeit*. Název vydání nynějšího (v celkovém pořadí tedy už čtvrtého) – *Archivalienkunde* – zvolil Meisner zřejmě především proto, že v něm rozšířil své zorné pole na *veškeré* druhy materiálu, uchovávaného v archívech, tj. vedle materiálu písemného (diplomatického) i na dokumenty obrazové a zvukové (mapy, výkresy, fotografie, filmy, magnetofonové pásky apod.). Dalším důvodem pro změnu titulu bylo patrně i to, že kniha je ve své nejnovější podobě nejen příručkou novověké diplomatiky, nýbrž zčásti i příručkou archivní teorie. I v dřívějších vydáních bylo sice možno se setkat s osvětlením některých archivních pojmů, avšak jen v míře velmi omezené (především na několika stránkách stručného úvodu), zatímco nyní tvoří archivněteoretické výklady hlavní náplň prvé ze dvou částí, do nichž je kniha rozdělena, totiž části všeobecné (*Allgemeiner Teil*, str. 19–119); vlastní novověké diplomacie je věnována část zvláštní (*Besonderer Teil*, str. 121–330). Všeobecná část se však nezabývá výhradně jen archivní teorií; řeší i otázky stojící na rozhraní mezi archivní teorií a diplomatikou a z vlastních problémů diplomatických takové, které nejsou specifické jen pro diplomatiku novověkou, nýbrž které patří do diplomatiky vůbec, tj. zejména kritéria pro základní kategorizaci diplomatického materiálu, právní povaha a funkce jednotlivých diplomatických kategorií apod. Přitom však – a to je třeba zdůraznit – se tyto obecné diplomatické problémy probírají nikoli vedle archivní teorie, nýbrž v jejím rámci; je ostatně příznačné, že Meisner pojmu diplomatický materiál ani neuzívá a nahrazuje jej důsledně pojmem archivní písemný materiál (který je protikladem archivního materiálu obrazového a zvukového).

Všeobecná část knihy se dělí strukturálně na pět oddílů. V prvním se probírají základní pojmy a definice, přičemž výchozím pojmem je archivní materiál (*Archivgut*) v pojetí užším (= archivovaný registraturní materiál) a širším (= archivovaný registraturní materiál + archivní sbírky); druhý oddíl pojednává o archivní dokumentaci vzniklé z činnosti institucí státní sféry (listiny, akta a jejich vzájemný poměr, obrazový a zvukový materiál); třetí je věnován archivní dokumentaci vzniklé ve sféře soukromé (problematika písemných pozůstalostí, soukromé listiny, soukromá akta, osobní listy, soukromé pamětní záznamy); ve čtvrtém oddíle se pojednává o archivních sbírkách (sbírky sestávající z písemností kdysi registraturního původu, sbírky písemností neregistraturního původu, smíšené sbírky skládající se z písemností registraturních i neregistraturních); pátý se zabývá poměrem mezi archivy a jinými dokumentačními středisky (vztah mezi archivním a registraturním materiálem

včetně problematiky správních archivů, vztah mezi materiálem archivním, knihovním a muzejním, otázka literárních archivů aj.). Patrně nikoli všechna Meisnerova stanoviska v první části obsažená dojdou obecného souhlasu mezi archiváři a diplomatiky. Avšak v tom, že dává řadu podnětů k diskusí, a tím k dalšímu rozvoji archivní teorie i diplomatiky, je právě jedna z hlavních hodnot knihy. Vývody archivněteoretické, jimiž jsou povoláni se zabývat především praktičtí archiváři, ponechávám stranou. Pokud jde o problémy obecně diplomatické, setkáváme se ve všeobecné části Meisnerovy nové knihy opětovně (stejně jako ve starších vydáních) s dělením diplomatického materiálu (Meisner ovšem říká: archivního písemného materiálu) na pouhé tři kategorie, totiž listiny, aktové písemnosti a listy (dopisy). Toto dělení vzbudilo již dříve nesouhlas u řady badatelů, a to zejména proto, že Meisner výslovně odmítá považovat za samostatnou kategorii úřední knihy, o nichž tvrdí, že jsou jen zvláštní formou buď listin nebo aktů. Nelze zde sledovat všechny další nové argumenty, jimiž Meisner své stanovisko v rozšířené podobě opakuje a vysvětluje. Teba však vyzvednout skutečnost (kterou někteří z odpůrců Meisnerova stanoviska neberou dostatečně v úvahu), že Meisner popírá samostatnost úředních knih pouze z hlediska jejich obsahově-právní podstaty; tam však, kde probírá jednotlivé formy písemnosti (tj. ve druhém, zvláštním díle knihy), běžně s pojmem úředních knih pracuje; nově navrhuje jen změnu termínu: místo názvu úřední knihy (*Amtsbücher*) doporučuje pojmenování *Geschäftsbücher* (česky snad knihy jednací) jako termín pojmově širší, zahrnující jak knihy vzniklé z činnosti veřejných úřadů a institucí, tak i knihy vzniklé z „provozní“ činnosti osob a institucí soukromých. Za úřední (jednací) knihy listinného charakteru považuje např. pozemkové knihy nebo matriky, za knihy aktové povahy pak např. různé registraturní pomůcky, podací a expediční protokoly, ale i kopiáře listin, neboť – jak Meisner zdůrazňuje – neověřené opisy v kopiích obsažené nemají samy o sobě vlastnosti listin. Zvláštní kategorii nepředstavují z hlediska právní podstaty ani účty, neboť i ty jsou podle Meisnera buď listinami nebo aktovými písemnostmi. – Zabývá se právní průkazností listin, věnuje autor v nejnovějším vydání vedle listin dokazovacích a dispozitivních zvýšenou pozornost třetímu, nejvyššímu stupni – tzv. cenným papírům, o jejichž podstatě a jednotlivých druzích podrobně pojednává v kapitole věnované listinám soukromým. – Meisnerovo pojetí listu (dopisu) jakožto písemnosti výhradně soukromé je známo již ze starších vydání knihy. (Úřad nepíše podle Meisnera žádné listy; tzv. úřední listy jsou svou podstatou aktovými písemnostmi.) Nyní doplňuje a zpřesňuje autor své stanovisko tak, že i ve sféře soukromé vylučuje ze skutečných listů takové, které sledují právní nebo provozní cíle (tzv. *Geschäftsbriefe*), a řadí je k soukromým aktovým písemnostem; za pravé listy ve vlastním slova smyslu pokládá jen listy obsahující prosté sdělení bez právního nebo provozního účelu (*Mitteilungsbriefe*), namnoze intimní povahy. Listům věnuje Meisner v *Archivalienkunde* vůbec mnohem více místa než ve svých dřívějších knihách. Z řady nových postřehů upozorníme alespoň na hypotézu, že listiny se vyvinuly z listů tak, že formulář listů byl doplněn o speciální formule pro listinný právní účel (sankce, korborace). – Teba dodat, že pasáže věnované ve všeobecné části kategorizaci diplomatického materiálu jsou prosty jakéhokoli schematismu; autor zdůrazňuje sám na několika místech, že hranice mezi jednotlivými třemi kategoriemi je leckdy plynulá, a na řadě konkrétních příkladů ukazuje, za jakých okolností přechází jedna kategorie v druhou. – Rozdílnost kategorie listů vůči listinám a aktům je dána i tím – a to je další, ne sice zcela nový, ale teprve v *Archivalienkunde* dokonale terminologicky propracovaný aspekt – že veškeré listy náležejí do oblasti písemnosti tzv. pohyblivých neboli externích (*bewegliches, externes, Verkehrsschriftgut*), tzn., že opouštějí místo svého vzniku a docházejí příjemci (*Schriftstücke des Aus- und Einlaufs*), kdežto listiny a aktové písemnosti mohou náležet (podle toho, o jaké formy listin a aktů jde) jak k písemnostem pohyblivým, tak i k písemnostem nepohyblivým nebo interním (*unbewegliches, internes, Innenschriftgut*), které nemajíce příjemce, zůstávají na místě svého vzniku a slouží potřebě svého vydavatele (např. protokolární zápisy, aktové záznamy, úřední knihy aj.). Mezi externí a interní písemnosti vkládá Meisner jako mezikategorii tzv. *Schriftstücke des Innenlaufs* (termín do češtiny vhodným způsobem nepřeložitelný), čímž rozumí písemnosti, které sice neopouštějí instituci, v níž vznikly, ale uvnitř této instituce se pohybují, majíce vydavatele a příjemce (např. korespondence mezi různými odděleními téhož úřadu).

Dělení písemnosti na externí a interní je pak konkrétně uplatněno zejména v druhé, zvláštní části, která má podtitul *Urkunden- und Aktenlehre der monarchischen Zeit*

a jejímž předmětem jsou v první řadě nikoliv už (na rozdíl od části všeobecné) obsahově-právní kategorie diplomatického materiálu, nýbrž vnější jevové podoby písemnosti, jejich formy. Dodejme, že se tu pojednává pouze o formách písemnosti státní správy; písemnosti městské, církevní, hospodářské aj. ponechává Meisner, až na několik okrajových zmínek, stranou. Obsah zvláštní části se kryje do značné míry se starším vydáním Meisnerovy knihy, které je odborné veřejnosti dobře známo, takže by bylo zbytečné základní metodická východiska a strukturu zvláštní části (rozdělení na diplomatiku systematickou, analytickou a genetickou) podrobněji probírat. Postací jen upozornit na nejdůležitější a nejnápadnější změny.

a) Značné je rozšíření oddílů věnovaných diplomatice systematické (jejímž předmětem je, jak známo, třídění „hotových“ písemností – tj. originálů, čistopisů – na jednotlivé typy, jako např. reskripty, dekrety, kabinetní listy, relace, suppliky, protokoly atd. atd.), a to především v pasáži zabývající se písemnostmi interními (tato pasáž má ve srovnání s vydáním z r. 1952 čtyřnásobný rozsah). – Nový je oddíl o stavovské a neúřední korespondenci knížat, tj. vládců německých států a státek. O tomto druhu písemností se sice dočteme i ve starších vydáních Meisnerovy knihy, avšak roztržštěné na různých místech. Tím, že z pojednání o knížecí korespondenci vytvořil nyní samostatnou kapitolu, kterou nadto umístil hned na začátek systematické diplomatiky, vyjádřil autor i strukturálně poznatek, že řada písemností, jichž používali panovníci ve styku se sobě poddanými osobami a institucemi uvnitř státního teritoria, je odvozena z písemností používaných v korespondenci mezi knížaty (to platí např. o kabinetním listě, z něhož se později v Prusku vyvinul tzv. kabinetní rozkaz). – Ve starších vydáních vytyčil Meisner jako základní kritéria pro třídění pohyblivých, externích písemností na jednotlivé typy tři tzv. *všeobecné stylové znaky* (allgemeine Stilmerkmale), a to na prvním místě hierarchický vztah mezi vydavatelem a příjemcem písemnosti (Rangverhältnis), na druhém místě gramatickou konstrukci (stylizace písemností v 1. osobě singuláru nebo plurálu anebo ve 3. osobě) a na třetím místě tzv. Rang des Geschriebenen (rozdílly v ceremoniálu – vyhotovení prostá nebo slavnostní). Poslednímu znaku přikládal Meisner poměrně značný význam v *Aktenkunde* z r. 1935; v *Urkunden- und Aktenlehre* z r. 1952 se o něm zmínil již jen okrajově, poznamenav, že tento znak nemá vliv na vznik samostatných typů písemností, a v *Archivalienkunde* jej zcela vynechal. Je to po mém soudu důsledek Meisnerovy snahy nevytvářet příliš velké množství typů a vystříhat se tak jakéhosi diplomatického linnéismu. Kromě toho Meisner v nynějším vydání změnil v úvodu ke zvláštní části (knihy) pořadí prvních dvou kritérií: výslovně na první místo položil gramatickou konstrukci, jakožto – jak nově dodává – *přímý všeobecný stylový znak*, a až na druhé místo vztah mezi vydavatelem a příjemcem, jakožto *nepřímý všeobecný stylový znak*. Při konkrétní typologické klasifikaci se však výměna pořadí těchto dvou základních kritérií odráží jen v kapitole o korespondenci mezi knížaty: zde vsutku je typ písemnosti určován v první řadě gramatickou konstrukcí, zatímco hierarchické hledisko je tu druhotné. Avšak při třídění písemností užívaných v písemném styku uvnitř států zůstává i nyní (stejně jako ve starších vydáních) hierarchické hledisko fakticky kritériem prvotním. Není to snad zcela v souladu s tím, co se praví v úvodu zvláštní části, je to však plně oprávněno, neboť gramatická konstrukce způsobuje vznik odlišných typů pouze u písemností, jejichž vydavatel je vůči příjemci nadřízen, nikoli však u písemností, jejichž vydavatel je vůči příjemci podřízen, ani ve skupině písemností, u nichž je mezi vydavatelem a příjemcem vztah rovnosti; kromě toho i v písemnostech nadřízených vydavatelů ztrácí gramatická konstrukce svůj význam od 19. století.

b) V oddíle zabývající se diplomatikou genetickou (která pojednává o osobách a institucích podílejících se na vzniku písemností a která vysvětluje celý proces vzniku písemností od meritorního rozhodnutí a prvního předběžného návrhu, přes koncept a čistopis, až k doručenímu vyhotovení) jsou vynechány kapitoly sledující osudy písemností v registratuře a archivu; tyto pasáže umístil totiž nyní Meisner v přetavené podobě do první, všeobecné části knihy. Rozšířen je zato výklad o genezi zákonů a mezinárodních smluv. Z jednotlivostí stojí za pozornost jednoznačně odmítnutí pojmu originální koncept, jehož jistou oprávněnost v prostředí francouzském a rakouském připouštěl Meisner ještě ve vydání z r. 1952.

c) Analytická diplomatika (rozbor vnějších a vnitřních znaků „hotových“ písemností) byla ve vydání z r. 1952 zařazena až na třetí místo za diplomatikou systematickou a genetickou; nyní je – po vzoru vydání z r. 1935 – na místě druhém, tedy hned za diplomatikou systematickou. Podstatnější však je, že Meisner novými argu-

menty zdůvodňuje a blíže vysvětluje účelnost a relativní samostatnost tohoto odvětví novověké diplomatiky. Namítá se totiž někdy, že přece již v systematické části se při charakteristice různých písemných typů přihlíží vedle *všeobecných* stylových znaků také k *jednotlivým* znakům vnitřním a vnějším (např. k pečetí, ke znění a umístění intitulace, datovací formule, k podpisům apod.) a že tedy analytické zkoumání je již zahrnuto v systematickém. Meisner však poukazuje na to, že rozdíl mezi systematickým a analytickým zkoumáním písemnosti spočívá v odlišném přístupu k vnějším a vnitřním znakům. Systematická diplomatika se totiž zajímá jen o *některé aspekty* těchto znaků, a to o takové, které mají vliv na charakteristiku písemných typů (např. rozdílné umístění datovací formule v reskriptu a v kabinetním listu, zvláštní formulace úvodu datovací formule v dekretch apod.). Analytická diplomatika však bere v úvahu *veškeré aspekty* všech vnějších a vnitřních znaků, tedy i takové, které nemají vliv na rozlišení typů písemnosti, které však jsou z pramenovědného hlediska nepominutelné (např. zjišťování, zda časový údaj datovací formule se vztahuje k meritornímu rozhodnutí nebo ke vzniku konceptu či čistopisu, k podepsání nebo k expedování písemnosti), a usiluje tedy o vytvoření celkového souvislého obrazu jednotlivých znaků, jak se vyskytují v různých písemnostech a v různých dobách.

d) Závěr zvláštní části Meisnerovy knihy tvoří *Erläuterungen*, abecedně uspořádaný výkladový slovník nejrůznějších terminů diplomatických, archivněteoretických, správněhistorických a státoprávních. Ve srovnání s vydáním z r. 1952 je sice výklad některých hesel přepracován a rozšířen, celkový počet hesel je však o více než třetinu nižší. — Připojen je seznam literatury, čítající 24 stran, a obsáhlý věcný rejstřík. V minulém vydání bylo několik fotografií nejdůležitějších typů písemností; v nynějším není, bohužel, ani jediná obrazová příloha.

Archivalienkunde je vyvrcholením vědecké práce H. O. Meisnera, dnes již 82letého učenice vpravdě světového jména, emeritního profesora Humboldtovy university v Berlíně a Institutu pro archivní vědu v Postupimě, a původně i praktického archiváře. Meisner nebyl sice první, kdo se problematikou novověké diplomatiky zabýval; vždyť několik monografických studií o novověkých písemnostech napsal na sklonku života již velmistr diplomatiky středověké Theodor Sickingel i několik badatelů dalších. Avšak Meisnerovy knihy jsou prvním *syntetickým* zpracováním této disciplíny, a pokud jde o písemnosti státní správy, jsou dosud jedinou dostupnou příručkou; po bok pracím Meisnerovým lze postavit jen čtyřdílná skripta Meisnerova žáka Gerharda Schmida, *Aktenkunde des Staates*, vydaná v roce 1959 pro studenty postupimského archivního učiliště. (Pouze v oblasti písemností hospodářských plní funkci obdobnou příručkám Meisnerovým známá Neussova *Aktenkunde der Wirtschaft* z let 1954–1956.) Meisnerova syntéza ovšem spočívá především na poznatcích vytýčených z písemnosti státní správy braniborské, a nelze ji proto mechanicky aplikovat ve všech aspektech na materiál jiné teritoriální provenience. Přesto se však domnívám, že použitelnost knihy je i pro českého novověkého diplomatika mnohem větší než se obvykle připouští. Nejen proto, že Meisner přihlíží občas i k poměrům rakouským, s nimiž jsme měli tolik společného (a v nynějším vydání se zřetel k rakouským písemnostem značně zvýšil), nýbrž především proto, že *nejzákladnější* formy státních písemností jsou zřejmě společné celé alespoň středoevropské oblasti. Je třeba si jen uvědomit, že společné rysy jsou mnohdy zatemněny rozdíly ve staré kancelářské terminologii, která silně ovlivňuje i moderní terminologii badatelů působících v různých zemích. Vyznat se v bludišti nejrůznějších terminů, pochopit, kdy se pod odlišnými názvy skrývá stejný typ písemnosti (anebo stejná forma dochování) a kdy naopak zase stejný název má v různých prostředích a ovšem i v různých obdobích odlišnou pojmovou náplň, není snadné. Ale i tu naznačuje Meisner cestu svými výklady o dějinách různých terminů, jejichž kořeny, pojmoslovné posuny a změny i teritoriální odstiny sleduje, a to nikoli jen v časovém rámci daném titulem knihy; často začíná své „Wortgeschichte“ od hlubokého středověku a někdy i už od starověku, a končí je leckdy takřka až v přítomnosti. — Spolu s překážkami terminologickými brání někdy širšímu uplatnění Meisnerových poznatků a jeho metody i to, že se zejména při typologii písemností (tedy – řečeno Meisnerovým termínem – v systematické diplomatice) klade v oblastech mimoněmeckých (u nás i např. ve Francii) důraz velmi často na jiné znaky písemnosti, než je tomu u Meisnera. Důsledek je pak ten, že vidíme mezi prusko-braniborskými a ostatními písemnostmi rozdíly i tam, kde ve skutečnosti nejsou, zatímco rozdíly skutečné a podstatné, které

ovšem existují v míře nemalé, nám unikají nebo se jeví jako bezvýrazné.) Nechci se přimlouvat za přejímání Meisnerových kritérií za každou cenu. Jde však o to, abychom v úsilí o skutečně vědecké postizení novověkých písemností následovali Meisnerova příkladu alespoň v tom, že budeme diferencovat mezi znaky určujícími a znaky doplňujícími, akcesorickými. Tento postulat, jedna ze základních podmínek vědecké práce vůbec, je možná na první pohled samozřejmý, avšak při konkrétním studiu obrovských mas novověkého diplomatického materiálu nesnadno realizovatelný. Jak získat schopnost jej realizovat, k tomu nám dává návod Meisnerova kniha – příručka a učebnice v nejlépeším slova smyslu, protože není jen syntézou hotových poznatků, nýbrž zároveň (zejména ve svém nynějším vydání) bohatou studnici metodických podnětů.

V. Vašků

Charles Quint, *Le Mémorial des Siècles*, vyd. Gérard Walter, úvod Salvador de Madariaga. Ed. Albin Michel, Paříž 1969, s. 462.

Nakladatelství Albin Michel vydává péčí Gérarda Waltera neobyčejně pozoruhodnou a podnětnou edici, nazvanou Pamětník staletí (*Le Mémorial des Siècles*). Smyslem této edice je představit sled dvaceti století našeho letopočtu poněkud jinak, než bývá obvykle zvykem; nikoli pomocí rozsáhlých encyklopedicky pojatých světových dějin, nýbrž prostřednictvím výběru nejmarkantnější události, jež se v každém z dvaceti století našeho letopočtu udála a výběrem nejvýznamnější osobnosti, jejíž život a působení se k této události vztahuje (symbolicky nebo skutečně) nebo alespoň dané století poznamenává svým vlivem a působením. Řada svazků takto pojaté edice jde od 1. století n. l. – pád Jerusalema a život sv. Pavla – až po století naše: Říjnová revoluce a V. I. Lenin.

Program edice není ještě úplně splněn; nicméně, mezi svazky, které již byly vydány, náleží také „Karel V.“. Je tedy věnován „poslednímu universalistickému císaři“ římské říše, který jako bratr a v pojmech leniho práva rovněž suverén českého krále Ferdinanda I., hluboce ovlivnil běh evropských a českých dějin v první polovině 16. století. Tento španělsko-burgundský Habsburg je postava dosti enigmatická; známý Ticiánův obraz, jehož reprodukce ostatně jakoby uváděla celý svazek, ukazuje Karla V. již jako soukromníka, který se – k nemalému úžasu svých současníků – vzdal vlády nad světovou říší a odešel do ústraní španělského kláštera. Karel V. se vzdal vlády na vrcholu své moci; avšak ti, kdož byli přímými svědky jeho abdikace ve prospěch syna Filipa II., slavnostním aktem v Bruselu, asi netušili a nemohli tušit, že odchodem Karla V. nastává v Evropě definitivní éra národních států. Ve svém úvodu píše Salvador de Madariaga, že i v tomto smyslu byl abdikací akt symbolický; odstoupící panovník se opíral o Viléma Oranžského, budoucího protagonistu nezávislosti Flander. Filip II., kterému předal slovo, mluvil španělsky, protože – i v tom pravý opak svého otce – jinak neuměl...

Zdá se tedy, že dnem 25. října 1555, dnem císařovy abdikace, končí v dějinách Evropy jistá éra, jež poznamenávala od vrcholného středověku Evropu universalistickými tendencemi římského papežství a římského císařství. Universalistické tendence katolické církve utrpěly těžkou ránu již husitstvím; rozhodující ránu jim zasadila luterská reformace, která sama byla podnětem reformačních snah dalších. Je příznačné, že k plnému vystoupení reformních snah došlo právě za vlády Karla V. Za jeho vlády rovněž dochází k nástupu sil, které v evropské politice zaujaly na dlouhá století dominující postavení a navzdory odsoudily universální snahy římského císařství. Je to Francie Františka I. a jeho nástupců, která usiluje o dosažení svých přirozených hranic a tedy naráží na všech stranách na državy Habsburků, které jí – homogenní v národním území – obklopují jako příliš heterogenní síť rodově nebo jinak na osobu habsburského panovníka vázaných území. Reformace v Anglii činí z tohoto ostrovního státu spíše spojence protestantských Flander než katolického Španělska, a konečně samo Španělsko se upevňuje více jako národní stát než jako středisko mnohonárodnostní říše.

Byl si Karel V. vědom nevládnutelnosti úkolu, před nímž stál a s nímž po celý svůj aktivní život bojoval? To je otázka, kterou se musí zabývat historikové. Salvador de Madariaga v rozsáhlém a skvěle psaném úvodu zkoumá osobnost Karla V. jak ze zorného úhlu této otázky, tak také jako člověka své doby. Madariagově úvodu předchází ještě úvod z pera vydavatele, Gérarda Waltera. Je to velmi sevřeným a